

**ARUZ VEZNİNİN BELLİ BİR KALIBINDA YAZILMIŞ
GÜFTELERİN SENGİN SEMÂÎ USÛLÜ İLE BESTELENMESİNDE
GÖRÜLEN BAZI PROZODİK ÖZELLİKLER**

Erol BAŞARA*

Özet: Bu çalışmada, aruz vezninin “Mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün” kalıbında yazılmış güftelerin, Sengin Semâî usûlüyle bestelenmesinde görülen bazı prozodik hususlar irdelenmiştir. Çalışmada, TRT Repertuarında bulunan ve kısa hece - uzun hece oranı muntazam, mezkûr kalıp ve usûlde lâ-dînî yaklaşık 400 eser, hecelerın usûle dağılımı açısından gözden geçirilmiş, bazı tesbîtler yapılmıştır. Sonuca gidebilmek için de, Refik Fersan’ın altı eseri vezin-usûl açısından incelenmiş ve Fersan’ın, alışılmış uygulamaları prozodiye uygun olarak kırdığı, bazı bestecilere örnek olduğu neticesine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sengin Semâî, Refik Fersan, Aruz Vezni, Kısa Hece, Uzun Hece.

**Some Prosodical Features In Composition Of Lyrics Written In A Certain
Form Of Arud According To The Rhythmic Pattern Of Sengin Semai**

Abstract: We have dealt with some prosodical issues which are met in compositions of lyrics written in the form of "mef'ulu mefailü mefailü feulün" in arud according to the rhythmic pattern of sengin semâî. In this work, nearly 400 compositions found within TRT repertoire and also those which are characteristically non-religious and in the form and rhythm in question and regular with respect to long-short syllable symmetry were looked over in terms of syllables's allocation into rhythm. And we have reached some important conclusions. To make a final decision, Refik Fersan’s six compositions were scrutinized in its form and rhythm, and consequently it has been come to conclusion that he ruined well-known and accustomed practices according to prosody and thus had influence on certain composers.

Key Words: Sengin Semâî, Refik Fersan, arud, short syllable, long syllable.

---

* Doç. Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Müdürü, Sivas.

Giriş

T.R.T. Türk Sanat Müziği Sözlü Eserler Repertuarında, hece vezni ve serbest vezinle yazılıp bestelenmiş eserlerle, aruzun çeşitli kalıplarında yazılıp bestelenmiş çok sayıda eser vardır. Aruz vezniyle yazılmış güfteler içinde, bestecilerimiz “mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün” kalıbındaki güftelere epeyce rağbet etmişlerdir. Ahmet Avni Konuk, bu kalıptaki güftelerin bazı büyük usûllerin yanısıra Sengin Semâî¹, Aksak Semâî, Aksak gibi küçük usûllerle de bestelenebileceğini yazmaktadır.² Bu usûllerden Sengin Semâî’nin, mezkûr kalıptaki güftelerin bestelenmesinde, diğer küçük usûllere göre daha özellikli olduğunu düşündüğümüzden; Sengin Semâî ile bahsi geçen kalıbı çalışmamızda konu edindik. Dolayısıyla yazımızdaki kalıp ve usûl rastgele değil, Abdülkadir Merâî’den günümüze uzanan bir “beğeni” ve “prozodi” köprüsüne bakmak üzere özellikle seçilmiştir.

Bulgular

(Vereceğimiz örneklerden “kalıbın bestelenmesi” gibi bir fikir çıkarılmamalı, sözlü eserlerde besteyi şekillendiren ana unsurun bestecilik ve prozodi kuralları ışığında “güftenin işlenmesi” olduğu göz ardı edilmemelidir. İncelediğimiz eserleri yazıya dâhil etme imkânı olmadığından mecbûren bahse konu kalıbın hecelerinden hareket edilmiştir).

Klasik Türk Müziğinde aruz vezniyle yazılmış bir şiirin bestelenmesinde ana ilke “*usûlün uzun darblarına aruza göre uzun ve tam heceleri, kısa darblarına kısa heceleri denk getirmektir*”.³ Bu temel ilke doğrultusunda Hüseyin Sadettin Arel, “Mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün” kalıbının bir usûle oturtulmasında, kalıbın hecelerinin alacağı doğal değerleri, kısa hece birimi “1” olmak üzere şöyle gösterir.⁴

Mef	û	lû	me	fâ	î	lû	me	fâ	î	lû	fe	û	lûn
2	2	1	1	2	2	1	1	2	2	1	1	2	2

Arel’in verdiği bu değerlerin (**mef hecesine usûlün son darblarından girilerek**), vezin-usûl ilişkisi açısından mükemmelen ortaya konduğu ilk örnek, ihtiyatlı bir söylemle ve ulaşabildiğimiz eserlere istinâden belirtelim ki;

¹ Bu terimden, çalışma boyunca (Ağır Sengin Semâî hariç) Sengin Semâî ve 6/4’lük Yürük Semâî usûlleri anlaşılmalıdır.

² Savaş Ş. Barkçin, Ahmed Avni Konuk Görünmeyen Umman. Klasik 54. Kitap, s:449, İst. 2009

³ Geniş bilgi için bkz: Ali Sabuncu, Türk Musikisi Dergisi Cilt:1-2 Sayı:18-30. 1949-1950 yılları arasında yayınlanan makaleler.

⁴ Geniş bilgi için bkz: Hüseyin Sadettin Arel, Aruz Vezinleri ve Musiki Usûlleri, Musiki Mecmuası No.40,41,43’te yayınlanan makaleler

Abdülkadir Merâgî'nin (1360-1435) Irak yürük semâîsinin birinci mısraıdır: Her şeb nigerânest meh-i nev tâ tü berâyî. (Eserin diğer mısralarında vezin bozukluğu göze çarpmaktadır).⁵

2 / 1 1 1 1 2 / 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2
Her şeb.. ni ge râ nest me hi nev tâ... tü be râ yî..
Mef û... lü me fâ î... lü me fâ î... lü fe û lün..

Geçmişte Hacı Sadullah Ağa, III. Selim, Dede Efendi, Dellâlzâde, Hacı Arif Bey, Zekâî Dede, Mir Mustafa Ağa, İsmail Hakkı Bey, Hacı Faik Bey, Asâriye Hatibi İbrahim Ağa, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Hasan Fehmi Mutel, İsmail Baha Sürelsan, Akın Özkan ve Nurhan Hekimoğlu'nun kullandıkları Merâgî'nin tarzına, günümüz bestecilerinden Alâeddin Yavaşça, Ali Şenozan, Emin Akan, Ferhat Sarmusak, Şentürk Deveci, Câvit Ersoy, Ömür Gençel, Fârûk Şahin, Galib Çolakoğlu, Pelin Kuruoğlu Değirmenci, Sadettin Çevik, Hakan Alvan, Mustafa Bilgiç, Hasan Esen, Sühan İrden ve Suat Yıldırım'ın bazı eserlerinde rastlıyoruz.

Yine ihtiyatla kaydedelim ki, hece taksîmatı bakımından Merâgî'den çok az fark gösteren Kara İsmail Ağa'nın (1674-1724) Uşşak "Gâhî ki eder turrası dâmânını çîde" eseri, mef'ûlü tef'ilesindeki mef hecesinin bir ölçüyü doldurduğu ilk eserdir.

1 1 1 1 2/ 1 1 1 1 2/
Gâ..... hî... ki e der
Mef û lü me fâ

Kara İsmail Ağa'nın tarzını Tab'î, Dede Efendi, Haşim Bey, Küçük Mehmet Ağa ve Ahmet Avni Konuk'un bazı eserlerinde görüyoruz. Günümüz bestecilerinde bu taksîmata rastlamadık.

Bu bağlamda, Merâgî ve Kara İsmail Ağa'nın tarzlarının ve Arel'in verdiği değerlerin zıddına, yazımızın konusu olan kalıp ve usûldeki eserlerin büyük çoğunluğunda, mef'ûlü tef'ilesindeki mef ve û hecelerinin kısa hece gibi "1" birimle bestelendiği ve şu tef'ile dağılımının olduğu malûmdur:

⁵ Bu eserin vezin ve anlamı konusunda yardımlarını esirgemeyen C.Ü. İlahiyat Fakültesi Arş. Gör. Dr. Yusuf Yıldırım'a ve çalışma boyunca desteğini gördüğüm C.Ü. Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehtap Erdoğan'a teşekkür ederim. (E.B).

Mef û lü me fâ / î lü me fâ / î lü fe û / lün
1 1 1 1 2 2 1 1 2 2 1 1 2 2

Saadet Güldeş'in⁶ mezkûr kalıbın ikinci şekli dediği ve Hikmet İlaydın'ın⁷ da zikrettiği bu taktî şekli, Sengin Semâî usûlünde ilk defa,(ihtiyat payı mahfûz) Âhenî Mehmet Çelebi'nin (?- 1700) “Teng oldu cihân âh- ı pür- şererimden” eserinde kullanılmıştır.⁸

1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2 / 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2
Teng ol du ci han â... hı di li pür şe re rim den.....
Mef û lü me fâ î... lü me fâ î... lü fe û lün.....

Zaman içinde daha çok tercîh edilen Âhenî Çelebi'nin tarzını birçok besteci kullanmıştır⁹. Günümüz bestecilerinden Alâeddin Yavaşça, Cüneyd Kosal, Yılmaz Yüksel, Âmir Ateş, Erol Sayan, Bilge Özgen, Erdinç Çelikkol, Mutlu Torun, Mediha Şen Sancakoğlu, Ümit Gürelman, Serhat Başar, Selçuk Kurt,

⁶ Saadet Güldeş, Vurgu ve Vurgulamaları İle Türk Musikisinde Prozodi. Kurtiş Matbaacılık. s: 247 İstanbul, 2003

⁷ Hikmet İlaydın, Türk Edebiyatında Nazım. İnkılâp ve Ata Kitabevleri Koll. Şti.s:51.İstanbul, 1966

⁸ Yılmaz Öztuna, Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi II. c.s:36'da, Ayntabî Mehmet Bey'e (?- 1670) ait Rast makamında “Ben vuslata ettikçe temennâyı efendim” mısırıyla başlayan bahsimize konu kalıpta bir yürük semâiden bahsetmektedir. Ancak bu eser TRT repertuarında bulunmadığından notasına ulaşmak mümkün olmadı.

⁹ Bu tarzda en fazla eseri 49 besteye Bimen Şen vermiştir. Ahenî Çelebi'nin tarzını kullanan diğer bestecilerden bazıları şunlardır: Acem Salih Ağa, Zaharya, Tab'î Mustafa Efendi, Ebubekir Ağa, Abdülhalim Ağa, Dede Efendi, Şakir Ağa, Nikoğos Ağa, Hacı Arif Bey, Şevki Bey, Zekâî Dede,Vardakosta Ahmet Ağa, Sultan Vahideddin, İsmail Hakkı Bey, Hacı Faik Bey, Salim Bey, Tanburî Cemil Bey, Tanburî Ali Efendi,Ziya Paşa, M.C.Paşa, Kaptanzâde Ali Rıza Bey, Selanikli Ahmet Bey, Tatyos Efendi, Lavtacı Hristo, Artaki Candan, İsak Varon, Aleko Bacanos, Kemanî Sarkis, Nurhan Hekimoğlu, Melekzet Efendi,Suphi Ezgi, Musa Süreyya Bey, Şemsettin Ziya Bey, Bolahenk Nuri Bey, Muhlis Sabahattin Bey, Ethem Efendi, Şerif İçli, N.H. Poyraz, Lem'i Atlı, Cevdet Çağla, M. N. Irmak, Sabahattin Volkan, Kazım Uz, M. N. Selçuk, Dürrî Turan, Y. A. Arsoy, Nasibin Mehmet, S.Z.Özbekkan, Z.A.Ataergin, Emin Ongan, A.U.Baradan, Kemal Batanay, B.S.Sezgin, Ahmet Uzel, Sadettin Kaynak, Selahattin Pınar, Rakım Elkutlu,Yektâ Akıncı, Cahit Öney, A.S.Toker, Ferit Sıdal, Sadi Işıluy, Hasan Fehmi Mutel, Semahat Özdenses, Fehmi Tokay, Yusuf Ömürlü, Zeki Duygulu, Refik Fersan, Sadi Hoşses, Sedat Öztoprak, Doğan Ergin, İsmail Demirkıran, Cınuçen Tanrıkorur, Selahattin İçli, Vecdi Seyhun, Şevki Sevgin, Ekrem Güyer, Mehmet Kasabalı, Sadi Işıluy, Kaya Bekat, Zeki Müren, A.Nuri Canaydın, İrfan Doğrusöz.

Ahmet Sedat Mete, Bülent Nuran, Osman Nuri Özpekel, Tolga Bektaş ve Hasan Esen'in bazı eserlerinde de Âhenî Çelebi'nin taksîmatına rastlıyoruz.

Bu cümlelerden olmak üzere: Merâgî, Kara İsmail Ağa ve Âhenî Mehmet Çelebi'nin **bazı darbları birleştirerek**,¹⁰ “Mef’ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün” kalıbını Sengin Semâî usûlünde işleyiş şekilleri, Müzik Tarihimize düşülecek bir nottur. Şunu da belirtelim ki; görebildiğimiz kadarıyla üç tarzda da eser veren tek besteci Dede Efendidir.

Refik Fersan'ın Mezkûr Kalıbı Sengin Semâî Usûlünde İşleyiş Özellikleri

Tesbîtlerimize göre Tab'î Mustafa Efendi, Dede Efendi, Hacı Arif Bey, Zekâî Dede, İsmail Hakkı Bey, Hacı Faik Bey, Nurhan Hekimoğlu, Hasan Fehmi Mutel, Hasan Esen, Alâeddin Yavaşca gibi besteciler, mef ve û hecelerini hem uzun, hem kısa kullanarak eser vermişlerdir. Bu bestecilerin yanında Müzik Tarihimizde, mef ve û hecelerini Sengin Semâî usûlünde hem uzun ve hem kısa değerlendiren bir diğer bestecimizin de Refik Fersan olduğunu gördük. Ancak Fersan'ın mezkûr heceleri uzun bestelemesi aşağıda belirteceğimiz üzere Abdülkadir Merâgî ve Kara İsmail Ağa'nın yöntemlerinden farklıdır.

Âhenî Çelebide gördüğümüz klasik dağılımı Refik Fersan:

Acemkürdî “Rüzgâr uyumuş ay dalyor her taraf ıssız”,

Karcığâr “Bin renc ü elem toplanarak rûhuma dolsa”,

Tâhîrbüselik “Canlandı hayâlimde o şûh sâzı elinde”,

Ferahnâk “Mehcûr olalı hayli zamandır güzelimden”,

Kürdilhicazkâr “Gözyaşlarımı söyle nasıl zaptedeyim ben”

Kürdilhicazkâr “Titrer yüreğim çeşm-i füsunkârın önünde”

Mısralarıyla başlayan eserlerinde kullanmıştır.

1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2
Rüz gâr u yu muş ay da lı yor her ta raf ı s sız
Bin ren cü e lem top la na rak kal bi me dol sa
Mef û lü me fâ î lü me fâ î lü fe û lün

Klasik dağılımla kısa hece birimi “1” olmak üzere bu eserleri besteleyen Fersan, yazımıza konu olan kalıp ve usûlde **prozodiye uygun, tef'ile dağılımı**

¹⁰ “Darbların birleşme ve bölünmeleri” için bkz: Ahmet Hatipoğlu, Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Türk Müsikisi Prozodisi, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Yayın no:35, s:10.

klasik, ancak hece taksimâtı klasikten farklı olan şu üç eserinde de bir yeniliğin öncüsü olmuştur. Mef ve û hecelerinin aynı ölçü içinde olmak kaydıyla kısa hece biriminden uzun bestelendiği bu eserlerde, kısa hece biriminin 1/8'lik olması diğer bir özellik olarak göze çarpmaktadır:

1- Mâhûr “Bir neş’e yarat hasta gönül sen de biraz gül” şu hece taksimâtındadır:¹¹

1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2
Bir neş e ya rat has ta gö nül sen de bi raz gül...
Mef û lü me fâ î lü me fâ î lü fe û lün

2-Gülizâr “Güller açıyor sanki gülerken deheninde” ve Kürdîlihiczakâr “Hiçbir emelim kalmadı vallahi gönülde” ise şu taksimât vardır (Aynı taksimâta günümüz bestecilerinden Celâl Abacı’nın Hüzzam “Sen derde devâ gönle safâ bahtıma yârsın” eserinde rastlıyoruz):

1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2 / 1 1 1 1 2
Gül ler a çı yor san ki gü ler ken de he nin de
Sen der de de vâ gön le sa fâ bah tı ma yâr sım
Mef û lü me fâ î lü me fâ î lü fe û lün

Görülüyor ki Refik Fersan Mâhûr, Kürdîlihiczakâr ve Gülizâr eserlerinde, alışlagelen uygulamaları prozodiye uygun olarak kırmıştır. Fersan bu eserlerinde bazı darbları klasik bestecilerden farklı birleştirmiş, kimi darbları ise bölmüştür. Fersan’ın **darbları bölmek** suretiyle yaptığı öncülük, sonradan Akın Özkan ve Fethi Karamahmutoğlu’nun bazı eserlerinde, klasik tef’ile dağılımından daha farklı olarak tezahür etmiştir:

Akın Özkan’ın:

Ferahfezâ “Fırsat yarat Allah’ı seversen bana bir gel”,

Arazbarbûselik “Bir dağ yeli saçlar duru bir gökyüzü gözler”,

Evc-i şevk “Depreşti yaram boş yere merhem yenilendi”,

¹¹ Refik Fersan’ın bu eseri, Hüseyin Fahreddin Dede’nin Hicaz “Ah eylediğim gonca-i handânın içindir” eserinin miyânı ile aynı taksimâttadır. Ancak Hüseyin Fahreddin Dede’nin eseri, zemin ve nakaratında kısa hece- uzun hece oranı açısından değişken bir dağılım gösterdiğinden, yazımızda yer almamıştır. Benzer değişkenlikler Nurettin Cemil Sangın’ın bazı eserlerinde de mevcuttur.

Zâvil “Ey güz güneşim bağlı kalıp ahd ile anda”,
 Nikrîz “Gözden irak olsan da gönül sendedir her dem”,
 Müstear “Sen cennete gittin cehennem bize kaldı”,
 Müstear “Yıllarca direndim beni hep yendi hayâlin”
 Bestenigâr “Anlat deme ahvâlimi, anlatma gücüm yok”

Mısralarıyla başlayan eserlerinde ikişer ölçüden oluşan müzik cümlelerinde şu dağılım vardır:¹²

1	1	1	1	1	1	/	1	1	1	1	2		
Fır	sat	ya	rat	Al	la	hı	se	ver	sen	ba	na	bir	gel
Mef	û	lû	me	fâ	î	lû	me	fâ	î	lû	fe	û	lûn

Yazımızın konusu olan usûlde darbları bölen bir diğer bestecimiz de TRT Repertuarında en fazla eseri bulunan bestecilerden biri olan Fethi Karamahmutoğlu’dur. O’nun: Sabâ “Sus, sâdece sar, öp, dili hâmûş edelim gel” eseri, güfte taksimâtı açısından ilgi çekicidir. İncelediğimiz eserlerde “fâ” hecesinden önce, “î” hecesinden sonra ve mef ve û heceleri arasında “es” görülen tek eser, bu Sabâ şarkıdır.

Miyâmı klasik tef ile dağılımıyla aynı olan bu eserde, kısa hece biriminin “1/8”lik olduğu zemin ve nakarattaki hece taksimâtı şöyledir:

1	1	1	1	1	1	/	1	1	1	2	/	1	1	1	1	2	/	1	1	1	2
(es)	(es)				(es)		(es)														
Sus		sâ	de	ce		sar	öp		di	li	hâ	mûş		ede	lim	gel					
Mef		û	lû	me		fâ	î		lû	me	fâ	î		lû	fe	û	lûn				

Sonuç

Yapılan açıklamalar göz önüne alındığında, Refik Fersan’ın, mezkûr kalıptaki bir güftenin Sengin Semâi usûlüyle prozodiye uygun olarak bestelenmesinde yeni bir anlayış sergilediği Müzik Tarihimize düşülecek bir nottur. Bu bestecimiz ve daha sonraları Akın Özkan ve Fethi Karamahmutoğlu, bahsettiğimiz eserlerinde, Cahit

¹² Akın Özkan’ın Aksak-Sengin Semâi usûlündeki Neveser “Sevdâ damıtır kalpteki güller severek” eserinin Sengin Semâi usûlüyle bestelenmiş bölümü de aynı dağılımdadır.

Öney'in deyimiyle “*kalba beton dökmek*”¹³ gibi bir anlayışın, prozodi kurallarına uygun olarak kırılabilceğini göstermişlerdir.¹⁴

Bunun yanı sıra, bir bestede seçilecek melodik kısa hece biriminin ne kadar önemli olduğunu, Refik Fersan'ın (yazımızda geçen) klasik dağılımla bestelediği eserleri; çalışmamızda zikrettiğimiz Mâhûr, Kürdilihicazkâr (Hiçbir emelim kalmadı) ve Gülizâr eserleriyle aynı hızda icra ederek görebiliriz.

---

¹³ Cahit Öney, *Prozodi Bakımından Aruz*. Musıkî Mecmuası Sayı:126-127,s:170. İstanbul, 1958

¹⁴ Bu bağlamda Yesari Asım Arsoy'un “Mehcûr-ı cemâlin olalı bir sene oldu” Fehmi Tokay'ın “Ummazdı gönül derdine derman yar elinden” Aydın Şengönül'ün “Sustukça semâ kalbime hicrân fısıldar” ve Pelin Kuruoğlu Değirmenci'nin “Üç yıl beni sevdânın ipek saçları sardı” eseri tef' ile dağılımı açısından incelenmeye değer kanaatindeyiz.